

Rapport från lättvandrad naturguidning från Långsjön till Tyresö-Flaten den 9 mars 2022

Martina Kiibus

Vi fortsätter med restriktioner och föränmälan men mer differentiering på olika guidningar. Idag hade jag satt max 25 och det blev 24 deltagare. Det var en del sena avhopp pga förkylningar vilket jag faktiskt uppskattar, att folk fortfarande stannar hemma vid symptom och visar hänsyn. Fem nya deltagare och fyra som var nya för i år, övriga hade gått flera gånger tidigare. Information via Mitt i Tyresö, månadsbladet, hemsidan, Aktuella händelser i Tyresö, vänner och program från tidigare guidningar. En deltagare i 30-årsåldern, några i 50-årsåldern och övriga 60+.

Det var en skön vårdag som började i strålände sol och avslutades i råkyla och moln. Delar av sträckningen var rejält hal, vilket jag upptäckte när jag rekade och därför kunde skicka ut uppmaningar till alla deltagare att ta med sig broddar, något som verkligen uppskattades. Flera av deltagarna sade att det var en av de stora fördelarna med att vi har föränmälan, att jag kan gå ut med information på det här sättet. Så vi gjorde några stopp för broddar på och broddar av, eftersom man inte vill gå med broddar där det är barmark.

Vi utgick från Skälsätra, busshållplats Liljegränd och vandrade längs Långsjön, Gammelström, Lillsjön och Tyresö-Flaten; delar av Tyresås sjösystem. Från busshållplatsen gick vi ner till Långsjön och Täppudden, den lilla udden vid Täppvägen. Berättade om dagens första sjö, Långsjön och Tyresås sjösystem och det samarbete som finns mellan de kommuner som omger sjösystemet. Och så pratade vi om fortet som finns på udden och som är en del av den gamla korvlinjen, som uppfördes i början av 1900-talet. Vi stod först på hällen så att man skulle kunna se den korvliknande formen uppifrån, sen fick de som ville gå in och utforska själva fortet, en och en så att det gick att hålla avstånd. Det tog lite tid men jag ville att alla skulle få en chans att utforska fortet.

På en gammal björk vid fortet hittade vi spår av björksplintborren, en skalbagge som gnager sig in under björknävern. Moderns utgångshål ser ut som en rad kulhål och är lätta att känna igen.

Så gick vi vidare in i skogen, stannade vid en grovstammig gran som var full av ananasgaller, en gallbildning som orsakas av den lilla granbarrlusen. Här välkomnade jag in till skogen och det blivande naturreservatet. Pratade om att även om vi nu bara skulle gå i kanten av det blivande reservatet så ville jag försöka förmedla en bild av att de höga naturvärden som finns i skogen och som gör att det är så roligt att skogen ska skyddas.

Pratade också om att för att granen ska kunna bli så grovstammig så behöver den hjälp av svampar. Där skogens träd via sina rötter kopplar ihop sig med svamparnas mer fintrådiga rötter (hyfer) i ett underjordiskt samarbete som kallas mykorrhiza (=svamprot), där de byter mineraler och näringsämnen med varandra. Ganska ny forskning har också visat att träden kan kommunicera med varandra via mykorrhizan. Blir det till exempel ett angrepp av granbarkborre så kan granen skicka ut varningar till granarna runt omkring så att de sätter igång och producerar skyddsämnen. Ett sätt att skapa flockimmunitet! Tycker det är så fascinerande att tänka att det är som ett underjordiskt nätverk under våra fötter, ett skogens WWW = Wood Wide Web. Även om det inte handlar om ett jättenätverk utan snarare många små lokala nätverk. Det tar ett tag att utveckla mykorrhizan, så det kräver äldre skogar för att

den överhuvudtaget ska finnas. Och att det är mycket tack vare denna mykorrhiza som gammelskogen är en så viktig kolsänka.

Vi fortsatte till några grovstammiga tallar och pratade vidare om mykorrhizan, som ”bevisades” först på 50-talet av några Uppsalaforskare som spårade några radioaktivt märkta molekyler och kunde se hur de transporterades mellan tall och sandsopp. Och sen var det först i slutet av 90-talet som idén om WWW uppkom. På marken var det fullt av döda träd, så jag berättade om hur värdefullt det är med döda träd för att skogen ska leva, hur många insekter och svampar och andra arter som behöver döda träd. De svampar som lever på döda träd är ju nedbrytare snarare än mykorrhizasvampar.

Vid nästa stopp tittade vi på olika mossor och lavar. De mossor vi tog upp var cypressfläta, vägg-, hus-, kvast- och björnmossa. Berättade om hus- och väggmossans samarbete med kvävefixerande bakterier som fångar in kvävgas från luften och omvandlar det till kvävenäring. Det är så lätt att tänka sig att träden står där rakryggade och självständiga, men i själva verket är de helt beroende av såväl svamparna som mossor och andra organismer för att kunna växa. Många forskare menar att vi inte skulle ha några landväxter och därmed inte heller några djur på land om inte svamparna hade funnits. Tycker det är en tilltalande tanke ändå, att vi alla är beroende av varandra.

I mossan växte det bägar- och pigglavar. Förklarade skillnaden mellan lavar och mossor och att en lav är som en variant av mykorrhiza där algen och svampen blivit en organism.

I en slänt ner mot vattnet växte det flera stora hasselbuskar. Visade hur man kan känna igen hassel på de strutformiga växtsätt och dess hängen. Och vi hittade en liten liten blomma, visade också bild på hur de kommer se ut om några veckor. Det man ser är det lilla stjärnformade märket som sticker upp ur knoppen och som jag tycker är ett av de finaste vårtecknen. Och så pratade vi om varför hasselnötter inte ingår i allemansrätten och varför det ibland bara är ett tomt skal kvar när man plockar nötter.

Vi gick ner till en liten sandstrand och tog fikapaus i solen, helt underbart. Mittemot fikaplatsen är det en bäverhydda, så jag berättade om bävernns ekologi, att den faller som mest träd på hösten för att bygga upp ett vinterförråd och om vilken ekologisk nytta den gör när den skapar våtmarker. Något som vi har en brist på i vårt landskap. Våtmarker är så viktiga ur många olika aspekter, dels biologisk mångfald, dels vattenbalans och dels är de viktiga kolsänkor. Refererade till IPCC-rapporten, FN:s senaste klimatrapport som kom för ett par veckor sedan och av naturliga skäl drunknat lite i nyhetsflödet men där rapportförfattarna än en gång inskräper allvaret och det akuta läget när det gäller vårt klimat och därmed vår överlevnad.

Det var så skönt i solen, en del deltagare lade sig ner på slänten och bara njöt. Så det var svårt att slita sig därifrån. Efter fikapausen när deltagarna fortfarande kunde ligga eller sitta och njuta, pratade jag om sprickdalslandskapet och läste en strof ur Selma Lagerlöfs Nils Holgersson där hon så målande beskriver det ständiga ombytet och hur sjöar smalnar av till år och år vidgas till sjöar.

Vid en bävergnagd björkstubbe var det fullt av plattickor. En ticka som är platt och brunaktig på ovansidan och vit på undersidan, men svartnar om man drar med en nagel i det vita. Jättefin! Pratade om att många svampar ju lever i symbios med träden genom mykorrhiza, medan de flesta tickorna kan vara parasiter eller framför allt saprofyter, dvs lever av döda

träd. Så att se en mångfald tickor vittnar om att skogen är gammal och är ett tecken på skogens höga naturvärden. Stubben kläddes också av cypressfläta och i mossan växte filtlavar; svarta platta lavar som är håriga på undersidan, som en filt.

Pekade ut värnet ovanför Gammelström och berättade att där uppe i slänten växer det lunglav. En av de nya deltagarna brast ut: ”Wow, är det sant? Den har jag bara sett på Gotska sandön!”. Jag hade med en bild så att alla fick se hur den ser ut och förklarade att det är en synnerligen exklusiv lav som kräver bra luft och gamla lövträd.

Sen fortsatte vi längs gångvägen till Gammelström, där sjön smalnade av till en å, en å som meandrar (slingrar) fram och är en viktig livs- och spridningsmiljö för många vattenlevande växter och djur. Och som kantas så fint av alrötterna, som stabiliserar stränderna och motverkar erosion. Nästan som ett mangroveträsk, man behöver alltså inte flyga till Thailand eller Vietnam för att få mangrovekänsla, det räcker med att ta sig till Gammelström!

Vi tog en liten lov in i Tyresta, till ett stort bestånd sårläka, en raritet som är en indikatorart för lundar och skogar med mullrik jord. Sårläka har använts som sårmedel då man gjorde en dekokt på bladen. Det har samma aktiva substans som fluglarver som man fortfarande använder inom sjukvården mot svårsläta sår. I skogen vid sårläkan växte det en hel del bräkenmossa, en jättefin liten mossa med genomskinliga småblad.

Vi tittade också på altickor som växte i täta rader ovanpå varandra på foten av en gammal al. Berättade att många nedbrytande svampar är så kallade brunrötare som rötter cellulosan och sparar det bruna ligninet så att träden blir brunaktiga, medan t ex altickan och plattickan är vitrötare och därmed bryter ner även ligninet, kvar blir då en vitaktig massa.

På en grovstammig gran var det fullt av små runda millimeterstora hål av den lilla granbarkgnagaren, en skalbagge som gnager i barken men inte in i veden på gamla grova granar. De dödar inte träden eftersom de bara gnager i barken men är ett tecken på höga naturvärden eftersom de bara går på gamla grova granar. Granbarkborren, däremot, borrar sig in i veden och kan som bekant döda granar. Pratade om att i gammelskogen så är den sällan ett problem eftersom den inte gillar doften av lövträd, den framför allt angriper torkstressade träd och i en riktig skog är det mycket bättre fuktbalans än i en produktionskog, att i de döda lågorna lever rosvsteklar som äter granbarkborrar och att i äldre skog så har träden utvecklat mykorrhiza och kan på så sätt varna varandra via rötterna när granbarkborren börjar angripa. Alltså, problemet är inte granbarkborren, problemet är vårt skogsbruk!

På en sten växte det bräkenmossa, en liten levermossa som påminner lite om ormbunken svartbräken, därav namnet.

Så vände vi tillbaka mot Gammelström och gångvägen och kom till nästa sjö, Lillsjön. Nu hade alltså ån vidgats till en sjö igen. Här växte det pors i strandkanten som deltagarna fick dofta på. Invid porsen var det en del alsly, vars violetta knoppar skimrade så fint i solen. En korp flög över oss när vi stod där och njöt.

Fortsatte till en knäckt gran som var översållad av klibbticka, ytterligare en ticka som är lite orangebrun och har ljusare tillväxtzoner. Den pressar ut vatten från granarna och stressar på så sätt träden så att de till slut bryts av en bit ner och skapar fina högstubbar. Klibbtickan är en nyckelart som gynnar många andra svampar och insekter. Det finns många insekter och svampar, ofta ovanliga arter, som är beroende av att det finns klibbticka i veden. Att få se träd

som inte dött av motorsågen utan som knäckts, dött av svampangrepp eller av ålder är en så härlig syn. Det tar tid att bygga upp den fauna och flora som är knuten till de döda träden. Man måste komma ihåg att biologisk mångfald tar tid.

Vid foten av ännu en grovstammig gran var det tydliga spår av ekorre som hade ätit av grankottar. Hade med ”Spårboken” och visade hur man kan se vem som har ätit av grankottarna; ekorre, skogsmus, större hackspett eller korsnäbb.

Nu var vi framme vid nästa sjö, Tyresö-Flaten, en av de djupaste sjöarna i Tyresåns sjösystem. Ett knippar simmade förbi oss. De är flyttfåglar men flyttar bara precis så långt de behöver i relation till isen. Sjön kantades av ett par grova aspar. Berättade att aspen precis som klibbtickan är en nyckelart och är hem till många olika arter, 600 olika slags mossor, lavar, svampar och insekter. Det är bäverns favoritmat och i och med att den murknar i så unga år så blir den också utmärkt boträd till många fåglar.

Fortsatte till en ek och pratade om att eken kan hysa mer än dubbelt så många arter under sin livstid jämfört med aspen. Och allra flest när den är ett så kallat rikmulmsträd, dvs när det är gott om mulm inne i eken. Visade den härliga mulm som fanns inne i eken vi stod vid. Mulm är som ett pulver som är ved som passerat skalbaggnas magar.

Invid eken växte flera enar. Vars taggiga barr är ett skydd mot bete. Pratade om enbären och hur hela busken använts och används. Visade också de små gallbildningarna kikkbär som orsakas av den lilla engallmyggan.

Vi gick till en fin torraka som vittnade om rikedomen på liv i de döda träden i form av en mängd olika hål av vedlevande insekter. Bland annat brun barkbock som framför allt går på nydöda tallar och gör ganska stora ovala hål längs fiberriktningen. Jag hade också med min lupp så att deltagarna kunde få titta på de små spiklavarna som växte på torrakan och ser ut som små nubbar. Alltid lika kul att ta del av den förundran som hörs när deltagarna får in fokus och upptäcker mikrovärlden genom luppen! Några fotade i sina mobiler och zoomade in och kunde se nästan lika bra på så sätt.

Fortsatte till en björk-högstubbe som var full av fnösketickor. Förr var de viktiga när man skulle göra upp eld, man har hittat fnösketickor i gamla stenåldersutgrävningar. På flera av fnösketickorna var det hål av jättesvampmal en rödlistad fjäril som lever i fnösketickor. Den är en signalart som indikerar ganska orörda gamla löv- eller blandskogar.

Gick vidare till en fin grovstammig vriden torraka. En av deltagarna berättade att de kallar den för ”Martinas träd”. Och den är verkligen fin, som en fin entré till skogen. Även här var det fullt av hål och liv. Hål av olika vedlevande insekter och större hackspett som letat efter mat. Utöver brun barkbock var det också någon vedstekel som gör stora runda hål. När honan lägger ägg så skickar hon med svampsporer med äggläggningsröret så att svampen kan bryta ner veden så att hennes larver får mat. I ett av hålen av brun barkbock var det ett litet trattformat nät som gjorts av en huggormsspindel. På ytan av stammen var det som svarta lakritsremmar. Det var mycel (knippen av rottrådar) av honungsskivling, en svamp som inte bara går på döda träd utan även parasiterar på levande. Världens största organism är faktiskt en honungsskivling vars mycel lär väga någonstans mellan 7000 och 35000 ton och täcka 10 kvadratkilometer!

Här sammanfattade och avslutade vi guidningen eftersom en del hade sina bilar vid Prästängen. En deltagare undrade varför man överhuvudtaget kunde ifrågasätta att den här skogen ska bli naturreservat så vi kom in på att det också handlar om gränsdragningar och vilka skötselöreskrifter man ska ha i ett så tätortsnära reservat. Eftersom Barnsjöskogen har en hel del känslig natur så är det ju viktigt att vi får en chans att njuta av skogen på ett hållbart och varsamt sätt.

Deltagarna var som vanligt jättenöjda med dagen och guidningen och inte minst vädret, särskilt under första halvan. Några av höjdpunkterna var kikbär, sårläka, mykorrhizan, att få en förståelse för sammanhangen, guidningen och – guiden! Och det är så fantastiskt i Barnsjöskogen (som jag självsvåldigt döpt den till!) och många andra naturområden i Tyresö, att man kan gå en ganska enkel sträcka längs en bred gångväg och ändå hitta en sån mångfald av mossor, tickor, lavar, spår av insekter och grovstammiga träd.